JOHN NURMISEN SÄÄTIÖ

Lausunto ympäristövaliokunnalle 2.12.2021

Meren- ja vesienhoidon tila nyt: Vesiensuojelun tehostamisohjelma – Veden vuoro- ja Saaristomeri-ohjelmat

Vesistöjen rehevöityminen ja sen syyt

Itämeren ja sisävesien suurin ongelma on rehevöityminen. Se on myös vesistöjen monimuotoisuuden suurin uhkatekijä niin Itämerellä kuin sisävesilläkin.

Haasteena vesistöjen rehevöitymisen vähentämisessä on etenkin fosforikuormitus, jonka suhteen ollaan kaukana vesistöjen hyvän tilan edellyttämästä päästötasosta. Noin 2/3 vesistöjen ihmisperäisestä fosforikuormasta tulee maataloudesta ja Saaristomerellä osuus on 87 %. Muusta ihmisperäisestä kuormituksesta metsätalous on uusimpien tutkimustietojen valossa merkittävimmässä roolissa. Vesistöjen rehevöitymisen vähentämisessä nämä kaksi sektoria ovat siten avainasemassa.

Maataloudesta valuvan fosforikuormituksen leikkaaminen on hidasta, koska fosfori kertyy maaperään ja vapautuu sieltä vuosikymmenien ajan. Ilmastonmuutos lisää sateita ja lumettomia talvia, mikä kasvattaa ravinnevalumia pelloilta. Monet maatalouden kuormituksen vähentämisessä käytetyistä toimista kuten suojakaistat ja peltojen talviaikainen kasvipeitteisyys ovat kyllä vähentäneet eroosiota ja maahiukkasiin sitoutuneen fosforin valumia, mutta samalla lisänneet vesistöjen kannalta haitallisimman liuenneen fosforin valumaa vesistöihin. Siten näiden toimien laaja käyttö on saattanut johtaa vesistöjen rehevöitymisen kiihtymiseen kuten esimerkiksi Yhdysvaltain Erie-järvellä on tutkitusti tapahtunut.

Mitä voidaan tehdä?

Nopeavaikutteiset toimet

Maatalouden kuormitusta voidaan vähentää maanparannusaineisiin (kipsi, rakennekalkki, kuituliete) perustuvilla toimilla, joilla voidaan välittömästi leikata pellon fosforivalumaa noin puolella vaikutuksen kestäessä keskimäärin viisi vuotta. Näin voidaan nopeasti leikata ravinnevalumaa ja parantaa vesien tilaa samalla kun tehdään hidasvaikutteisempia toimia ravinnekuormituksen juurisyiden ratkaisemiseksi. On arvioitu, että Suomessa maanparannusaineita tarvitaan vesiensuojelun tavoitteiden saavuttamiseksi yhteensä 560 000 ha peltopinta-alalle.

Maanparannusaineisiin perustuvista toimista kipsiä on tutkittu jo lähes 15 vuoden ajan, ja sillä on myös toteutettu useita peltomittakaavan kokeita. Rakennekalkkia ja kuitulietettä tutkitaan Suomessa parhaillaan. Ennalta-arvaamattomien sivuvaikutusten vuoksi on tärkeää saada kuitulietteen ja rakennekalkin vaikutuksista riittävästi tietoa ennen niiden täysimittaista käyttöönottoa Suomessa. Esimerkiksi rakennekalkin vesiensuojelullinen toimintamekanismi, joka perustuu pellon pH:n nopeaan ja voimakkaaseen nostamiseen, saattaa lisätä liuenneen fosforin valumia korkean fosforipitoisuuden

pelloilta. Lisäksi rakennekalkin tuotannon ilmastopäästöt ovat mittavat ja sen laaja käyttöönotto saattaisi merkittävästi kasvattaa Suomen maatalouden ilmastovaikutuksia. Kuitulietteen osalta kannattaa huomioida, että sitä riittää maksimissaan 10 000 ha peltoalalle vuosittain.

Juurisyiden ratkaisu

Maatalouden korkeita ravinnevalumia ylläpitää eläintuotannon keskittyminen muun muassa Varsinais-Suomeen, Satakuntaan ja Pohjanmaalle. Sen vuoksi näillä alueilla on lantaravinteita huomattavasti enemmän, kuin kasvien tarpeen mukainen lannoitus edellyttää. Ylimääräinen lantafosfori kertyy maaperään ja valuu vesistöjä rehevöittämään.

Lantaa voidaan käsitellä niin, että erotetaan runsaasti fosforia sisältävä kiintoaine nesteestä, joka taas sisältää enemmän typpeä. Tähän soveltuvat vesihuollosta ja prosessiteollisuudesta tutut erotusmenetelmät.

Lantafosforia ei tällä hetkellä saada liikkumaan pois ravinneylijäämäisiltä alueilta, koska se tulee viljelijöille prosessointi- ja kuljetuskustannusten vuoksi selvästi mineraalifosforia kalliimmaksi. Biokaasuntuotanto ja siihen liittyvä ravinnekiertokorvaus eivät ilman muita toimia ratkaise lantafosforin kierrätyksen ongelmaa.

Lantafosforin kertymisen lisäksi toinen rehevöitymistä aiheuttava rakenteellinen tekijä on erikoiskasvien (kuten peruna ja sokerijuurikas) korkea lannoitustaso, joka kerryttää fosforivarantoa peltoihin niiden viljelyalueella.

Veden vuoro ja Saaristomeri -ohjelmat vesistöjen rehevöitymisen vähentämisessä

Ohjelmien vaikutus maatalouden kuormitukseen Saaristomerellä ja muualla Suomessa

Koska maatalouden ravinnekuormituksen vähentäminen on edellytys vesistöjen tilan paranemiselle, on ohjelmia tarkasteltava siitä näkökulmasta, voidaanko niillä vähentää maatalouden kuormitusta.

Veden vuoro -ohjelmassa maatalouden kuormitusta vähentää yksi toimi: Saaristomeren alueelle suunnattu peltojen kipsikäsittely, jonka kokonaisrahoitus on 20 MEUR. Tämän lisäksi peltojen kipsikäsittelyyn on suunnattu koronaelpymisrahoitusta koko rannikkoalueella 15 MEUR. Näillä ohjelmilla kipsikäsittelyä voidaan rahoittaa vuoden 2024 loppuun asti.

Saaristomerellä kipsikäsittelyn nykyinen toteutusvauhti on ollut toivottua hitaampi, noin 10 000 ha/v. Käsiteltävää pinta-alaa ei siten rajoita Saaristomerellä rahoituksen määrä vaan käsittelytahti, ja vuoteen 2024 mennessä voidaan parhaassa tapauksessakin käsitellä vain noin 50 000 ha eli 1/3 soveltuvasta peltopinta-alasta. Saaristomeren hyvän tilan saavuttaminen ja alueen maatalouden Hot Spot -listalta poistaminen eivät tule Veden vuoro -ohjelman ja elpymisrahojen avulla onnistumaan, koska kuormitusta pitäisi vähentää tilatavoitteiden saavuttamiseksi huomattavasti enemmän. Peltojen kipsikäsittelyä tulee siksi Saaristomerellä ehdottomasti jatkaa vuoden 2024 jälkeen, kun Veden vuoro -ohjelma päättyy.

Saaristomeren alueen vesiensuojelutoimiin voidaan sisällyttää muita maanparannusaineita, kun saadaan enemmän tietoa niiden vaikuttavuudesta ja sivuvaikutuksista. Veden vuoro -ohjelman avulla on rahoitettu tutkimuksia kuitulietteestä ja rakennekalkista, mikä on ollut tärkeää, ja näitä tutkimuksia tulisi avoimeksi jääneiden kysymysten osalta jatkaa (esimerkiksi rakennekalkin vaikutus liuenneeseen fosforiin korkean fosforipitoisuuden pelloilla).

Saaristomeriohjelmassa ei ole ainakaan toistaiseksi omia erillisesti rahoitettuja toimiaan, joten ohjelman Hot Spot-tavoitteen saavuttaminen on täysin riippuvaista Veden vuoro -ohjelmasta ja EU:n

maatalousohjelmasta (ns. CAP-ohjelma) rahoitetuista maatalouden toimista. Kuten aiemmin on mainittu, nykytoimilla tavoitetta ei saavuteta.

Muualla Suomessa voitaneen riippuen hallinnollisten kulujen suuruudesta kipsikäsitellä elpymisrahoituksella maksimissaan noin 50 000 ha peltoja. Se tarkoittaa, että Suomessa jää näiden rahoitusohjelmien jälkeen käsittelemättä yli 400 000 ha peltopinta-alaa, jonka käsitteleminen on ainoa keino leikata maatalouden kuormitusta nopeasti ja saavuttaa rannikkovesien hyvä tila vesien- ja merenhoidon ohjelmien määräaikaan 2027 mennessä. Kustannus näistä toimista on vähintään 100 MEUR eli 20 MEUR vuodessa.

Veden vuoro -ohjelman muut toimet ja vaikutukset vesien tilaan

Veden vuoro -ohjelmasta rahoitetaan useita sisävesien kunnostushankkeita, joissa vesistöjen tilaa parannetaan esimerkiksi hoitokalastuksella ja ruokoniitoilla. Hankkeet ovat sinällään kannatettavia, mutta niillä ei voida ratkaista rehevöitymisen perussyytä eli valuma-alueen maa- ja metsätaloudesta tulevaa ulkoista kuormitusta. Lisäksi olisi tärkeää suunnata sekä hoitokalastusta että ruokoniittoja markkinaehtoisen toteutuksen suuntaan, koska muuten toimet päättyvät heti hankerahoituksen loppuessa.

Veden vuoro -ohjelma rahoittaa myös maa- ja metsätalouden vesienhallinnan hankekokonaisuutta, jonka tavoitteena on tehostaa ilmastonmuutokseen sopeutumista. On huomattava, että osa muista ohjelmista rahoitetuista vesienhallinnan toimista ja myös luonnonmukaiseksi nimitetyistä toimenpiteistä on lisännyt vesistöjen ravinnekuormitusta ja aiheuttanut haittoja biodiversiteetille. Siksi toivomme, että näitä hankkeita rahoitettaessa oltaisiin tarkkoja siitä, että hankkeet ovat myös tosiasiallisesti vesistöjen kuormitusta alentavia ja biodiversiteetin kannalta kestäviä.

Vesistöjen ja Itämeren tilan parantaminen riippuu CAP-ohjelmasta ja fosforiasetuksesta

Kuten lausunnostamme käy ilmi, ovat vesiensuojelun tulokset Suomessa täysin riippuvaisia MMM:n sektorista. YM:n sektorirahoituksen ja ohjelmien avulla voidaan lähinnä yrittää ensiapuluonteisilla toimilla ja kunnostuksilla vähentää maa- ja metsätalouden aiheuttamia vesistövaikutuksia, mutta niillä ei voida vaikuttaa perusongelmaan, maa- ja metsätalouden kuormituksen suuruuteen.

Kestävämmin ja pitkäaikaisemmin maatalouden kuormitusta voidaan vähentää maatalouden rahoitusohjelmilla (EU- ja kansallinen rahoitus) sekä maataloutta koskevalla kansallisella lainsäädännöllä. Lähiviikkoina sovitaan CAP-ohjelman ehdoista kaudelle 2023-2027. Ne tulevat olemaan ratkaiseva tekijä niin Saaristomeren, muiden merialueiden kuin sisävesienkin tilan kannalta. On ensiarvoisen tärkeää saada CAP-ohjelman ympäristökorvauksiin tukimuoto, jolla lantafosfori saadaan kierrätettyä pois ravinneylijäämäisiltä alueilta. Jos emme nyt katkaise lantaravinteiden kertymistä esimerkiksi Saaristomeren ja Selkämeren valuma-alueille, korkean fosforikuormituksen kierre jatkuu pitkälle tulevaisuuteen eikä pysyvästi paremmasta vesien tilasta ole toivoa.

CAP-ohjelman kanssa samanaikaisesti tuodaan lausunnoille lannoitelaki, jonka alla valmisteltava fosforiasetus on maatalouden kuormituksen toinen avainkysymys. Vesistöjen tilan parantamiseksi fosforiasetukseen tulevien fosforilannoituksen enimmäismäärien tulisi olla korkeintaan nykyisen ympäristökorvauksen tason mukaisia ilman ns. lantapoikkeusta. Lisäksi erikoiskasvien (kuten peruna ja sokerijuurikas) lannoitusrajoja tulisi fosforiasetuksessa laskea vesistöjen kannalta kestävälle tasolle.